En fantastisk bildhistoria

Från Andrées polarexpedition 1897

AV RIGMOR SÖDERBERG

1897 startade Andrée sin ballongfärd över polarisen. Med på färden var fotograf Nils Strindberg som under svåra förhållanden dokumenterade vandringen över isen fram till det ödesdigra slutet.

1930 återfann "Bratvaag expeditionen" Andrées sista lägerplats och de oframkallade filmerna. Tack vare ingenjör Köhler som tömde bleckhylsorna på vatten räddades det fotografiska materialet till eftervärlden. Docent John Hertzberg framkallade och kopierade materialet hos professor Helmer Bäckström på Institutionen för fotografi, Kungl Tekniska Högskolan. 1949 skänkte professor Bäckström det fotografiska materialet till Tekniska Museet. 45 år senare plockades materialet fram ur museets magasin. Fotograf Rigmor Söderberg bildvårdade det fotografiska materialet. 1995 visade Tekniska Museet delar av "En fantastisk bildhistoria".

Den 6 augusti 1930, 33 år efter att Andrée-expeditionen startade från Danskön återfann "Bratvaag expeditionen" Andrées sista lägerplats på Vitön. "Bratvaag expeditionen" hade till ändamål att utföra vetenskapliga undersökningar på Franz Josefs land samtidigt som fartyget skulle bedriva vanlig fångst. Det var två unga fångstmän som gjorde fyndet, Olav Salen, 17 år gammal från Ålesund, som var på sin första tur på Ishavet, och Karl Tusvik, 24 år gammal från Sykkelven, som hade varit på Ishavet några år.

Den svenska regeringens första steg, när meddelandet om upptäckten av Andréemännens dödsläger kom, var att utse en vetenskaplig kommission tillsammans med den norska staten. I kommissionen ingick ingenjör Köhler, som genom rådigt ingri-

pande räddade en del av polarexpeditionens fotografiska material till eftervärlden. Han tog hand om bleckburkarna med oframkallad film och tömde dem på vatten. Om filmen hade fått ligga kvar i vattnet hade förmodligen emulsionsskiktet lösts upp.

FOTOGRAF

Fotograf på polarexpeditionen var Nils Strindberg. Han föddes i Stockholm 4 september 1872 och var son till grosshandlaren Johan Oscar Strindberg och hans hustru Rosalie. Flera av Strindbergska släktens medlemmar hade litterära och musikaliska intressen. Den mest kända är August Strindberg, kusin till Nils Strindbergs far.

Redan vid 6 års ålder började Nils Strindberg sin skolgång i Beskowska skolan och 1882 blev han elev i reallläroverket. I läroverket hade han ofta överbetyg i de naturvetenskapliga ämnena. 1893 avlade han filosofie kandidatexamen i Uppsala. Samtidigt med studierna lade han sig vinn om att hålla sig stark och spänstig och han deltog flitigt i den tidens friluftsliv.

Sedan 16 års ålder hade Strindberg intresserat sig för fotografering och han blev med tiden en skicklig fotograf. Samma år, 1893, som de franska kemisterna, bröderna August och Louis Lumière hade löst problemet med färgfotografi, hade Strindberg löst samma problem teoretiskt.

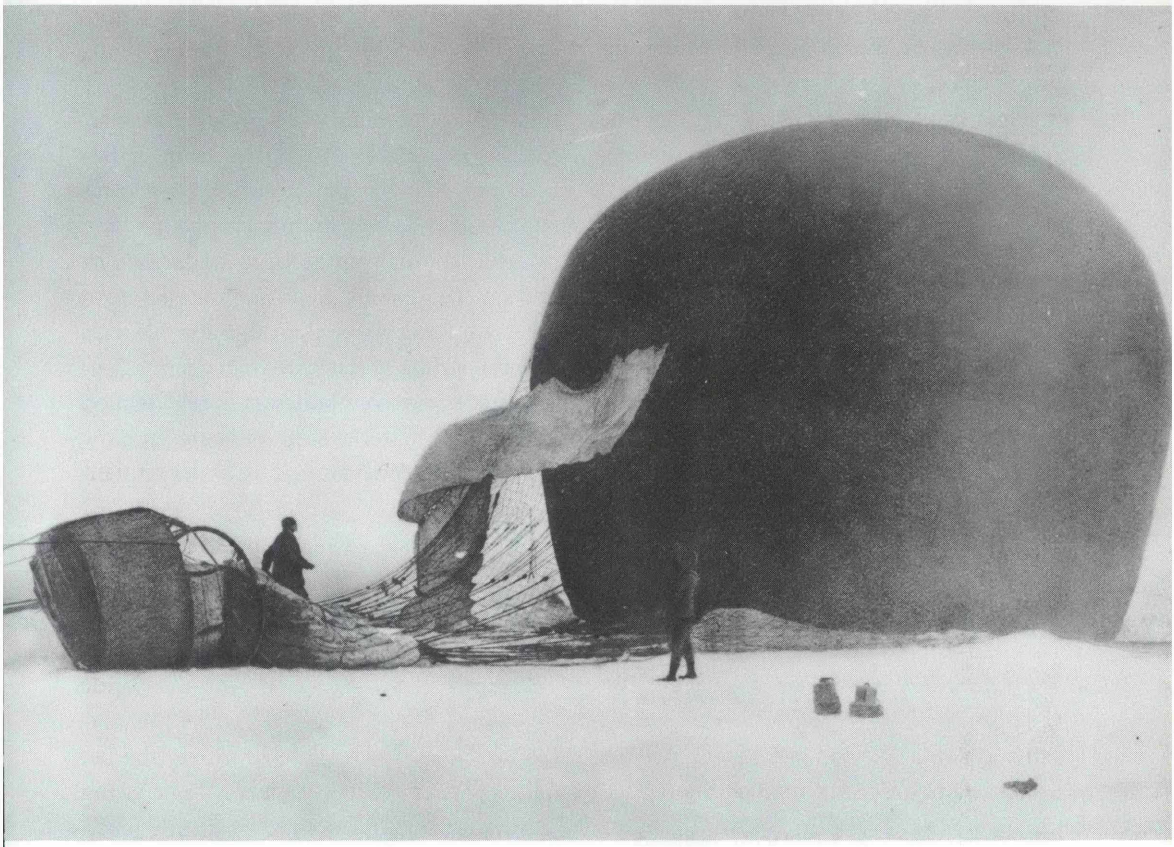
När Andrée 1895 lade fram sin plan att färdas med luftballong till Nordpolen ingick i hans beräkning att expeditionen skulle bestå av tre medlemmar. Nils Ekholm engagerades som medlem i expeditonens första färd till Spetsbergen redan 1896. Till den tredje platsen anmälde sig ett stort antal sökande. Nils Strindberg var en av dem. Andrée valde Strindberg, därför att han ansåg honom mest vetenskapligt begåvad och fysiskt bäst utrustad av alla kandidaterna.

För att ytterligare kvalificera sig för ballongfärden vistades Strindberg under våren 1896 i Paris, där han bedrev aeronautiska studier och gjorde sex ballonguppstigningar. Samma år förlovade han sig med Anna Charlier.

Nils Strindberg utsågs till polarexpeditionens fotograf. Han fick i uppdrag att planera och anskaffa hela den fotografiska utrustningen. Fabrikör August Westberg som var anställd på firman Numa Peterson fick en beställning att bygga polarkameran. Han byggde den i aluminium och klädde den med skinn. Kameran försågs med utbytbar front. Det gjordes två frontbräder, den ena med dubbelt objektiv för tagning av stereoskopiska bilder. Rullfilmen specialbeställdes från Eastmans i England. Den 13 cm breda och 866 cm långa filmen var avsedd för 48 bilder i formatet 13x18 cm.

På hösten 1896, sedan expeditionen återkommit från Spetsbergen, såg sig Nils Ekholm nödsakad att dra sig tillbaka, då han ansåg att ballongen var otät och därmed inte fyllde tillförlitlighetskraven. Det rustas för ett nytt försök 1897 med Knut Frænkel som efterträdare till Nils Ekholm.

Den 11 juli 1897 lyfter ballongen "Örnen" från Danskön med sina tre polarfarare. Ungefär 3 månader senare går de sitt öde till mötes och efter 33 år hittar man filmerna som legat utsatta för väder och vind på polarisen.

"Örnen" omedelbart efter landningen på isflaket den 14 juli. Foto: Andrées polarexpedition 1897, Tekniska Museet.

FRÅN BILDSPÅR TILL FÄRDIG PRODUKT

Docent John Hertzberg vid Tekniska Högskolan i Stockholm, en av vårt lands skickligaste fototekniker, anförtroddes uppdraget att försöka framkalla filmerna. John Hertzberg fick möjlighet att arbeta med materialet hos professor Helmer Bäckström på Institutionen för fotografi vid Tekniska Högskolan.

John Hertzberg skriver i boken "Med Örnen mot polen" att hans första åtgärd, sedan bleckhylsorna numrerats och vägts, var att rulla av filmerna från spolen och torka dem. Det lyckades utan att skada emulsionsskiktet. De oexponerade filmerna var också våta, fast bättre bibehållna, därför att de låg kvar i sina originalförpackningar. Delar av den oexponerade filmen kom till användning vid försök att lära känna materialets natur och för att utarbeta lämplig framkallningsmetod.

Det gällde nu att ur det ömtåliga och dyrbara materialet få fram så många bildspår som möjligt. Problemet var att finna

en framkallare, som med stor energi lyfter fram de svaga latenta bildspåren, utan att emulsionen slöjas för mycket.

Flera framkallare i olika kombinationer prövades. Det utan jämförelse bästa resultatet gav en sulfitfri pyrokatekin-natriumhydratframkallare. Denna framkallare har egenskapen att vid det belysta bromsilvrets reduktion bilda en gulbrunfärgad oxidationsprodukt varigenom jämte silverbilden uppstår en färgad bild, vars intensitet är proportionell till silverfällningen. Härigenom uppstår en förstärkning, vilken visserligen för ögat ter sig svag, men som på grund av bildens gulbruna färg relativt kraftigt absorberar blå och violetta strålar. Filmen framkallades stycke efter stycke med växlande resultat. När framkallningsarbetet var avslutat förelåg ett femtiotal filmer som innehöll mer eller mindre bildspår. Som ovan nämnts erhölls vid framkallningen, jämte silverbilden, en svag gulbrun bild. Genom omkopiering på ett diapositivmaterial, som var orthokromatiskt, känsligt för blå och violetta strålar, förstärkte han bildspåren. Att åstadkomma en kontrastrik bild är med hjälp av det material som nu finns, en tämligen lätt sak. Avsevärt svårare är det att med

Bildvård av Rigmor Söderberg. Foto: Nisse Jacobson, Tekniska Museet.

riktiga valörer i förstärkt form återge den mjuka och ytterst svaga gradationen. Men även denna svårighet lyckades John Hertzberg övervinna genom att pröva olika negativ- och diapositivmaterial av varierande gradation, som tillhandahölls av KODAK.

FRÅN TEKNISKA HÖGSKOLAN TILL TEKNISKA MUSEET

1949 skänkte professor Helmer Bäckström materialet från Andrées polarexpedition till Tekniska Museet.

45 år senare togs materialet fram ur museets magasin. Eftersom Helmer Bäckström betraktades som "fotografins fader", blev lådan med dess innehåll mycket intressant.

Glädjande nog visade det sig att materialet hade få skador.

Anledningen till att det inte skadats mer kan vara att:

- materialet har stått upp i en plåtlåda och inte har utsatts för dagsljus
- temperaturen i magasinet har varit relativt stabil
- luftgenomströmningen i materialet har förmodligen varit god varigenom fukt och eventuella kemiska ångor från emulsionsskikten ventilerats bort

I botten på lådan låg, bild mot bild, retuscherade förstoringar monterade på brun kartong. Ovanpå dessa stod negativ och positiv varvade med varandra, i någon mån sorterade genom att man hade satt ner pappflikar mellan de olika motivgrupperna.

I materialet saknas originalnegativen.

Bildvård på Andrée-expeditionens material

Materialet som plockades fram ur museets magasin bestod av:

- Glasplåtar
- Film
- Stordia
- Stereobilder
- Skioptikonbilder
- Förstoringar, kontaktkopior, retuscherade och oretuscherade, monterade och omonterade.

"FÖRSTA HJÄLPEN"

Första hjälpen innebär:

- Registrering
- Kontroll av allmäntillståndet
- Rengöring av materialet
- Klassificering av skador
- Arkivering

HUR GÅR DET TILL?

- Man utgår först från bildens negativ och dataregistrerar negativet i ett bildregister.
- Kontrollerar negativets allmäntillstånd.
- Därefter görs emulsionssidan fri från lös smuts. Glassidan tvättas noggrant med 70%-ig alkohol.
- Glasnegativet märks upp med registreringsnummret på glassidan (aldrig på emulsionssidan).
- Allt fotografiskt material i museets Andréesamling numreras efter glas negativens registrering.
- I registret klassificeras eventuella efterarbeten t ex retusch eller en lac-

kad emulsion samt fysiska skador eller kemiska skador.

- Det fotografiska materialet läggs i ett storleksanpassat kuvert, tillverkat av arkivgodkänt papper.

Från idé till verklighet

Under tiden jag arbetade med det här spännande materialet, växte det fram en idé – att visa dessa fina bilder för allmänheten. Varför inte göra en utställning?

Alla på Tekniska Museet var mycket positiva till att göra en sommarutställning med det fotografiska materialet från Andrées polarexpedition.

Utställningen "EN FANTASTISK BILDHISTORIA" visades under sommaren 1995.